

Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 7, Haziran/June 2026, ss. 59-84.

Geliş Tarihi–Received Date: 16.04.2026

Kabul Tarihi–Accepted Date: 15.06.2026

Derleme Makalesi – Review Article

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21065173>

IRAK TÜRKMENLERİNİN İNANÇ SİSTEMLERİNDE ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİĞİN YAPISAL VE İŞLEVSEL BOYUTLARI¹

(Structural and Functional Dimensions of Alevism and Bektashism in the
Belief Systems of Iraqi Turkmens.)

Abdullah AKYÜREK*

ÖZ

Bu çalışma, Irak Türkmenlerinin inanç sistemleri bağlamında Alevilik ve Bektaşiliğin tarihsel, sosyokültürel ve siyasal dinamiklerini analiz etmektedir. Alevilik ve Bektaşilik, Irak Türkmen toplumunda salt bir inanç sistemi olmanın ötesinde, kültürel ve etnik kimliğin kurucu unsurlarından biri olarak varlığını sürdürmüştür. Çalışmada, bu inanç geleneklerinin teolojik temelleri, ritüel pratikleri, kurumsal yapıları ve toplumsal işlevleri akademik bir perspektifle ele alınmıştır. Yapısal bağlamda, ocak teşkilatı, dedelik kurumu, cem erkânları, nefes geleneği ve muhabbet meclisleri gibi unsurlar incelenerek, bu öğelerin Irak Türkmenleri içerisindeki örgütlenme biçimleri ve dönüşüm süreçleri değerlendirilmiştir. İşlevsel açıdan ise Alevilik ve Bektaşiliğin kolektif kimlik inşası, toplumsal dayanışma mekanizmalarının inşası, kültürel aktarım pratikleri ve siyasal aidiyet dinamikleri üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Osmanlı'dan günümüze uzanan tarihsel süreçte, Irak Türkmenlerinin maruz kaldığı asimilasyon politikaları, zorunlu göç, mezhepsel gerilimler ve savaş ortamlarının Alevi-Bektaşî toplulukları üzerindeki yansımaları ele alınmıştır. Saddam Hüseyin dönemi, ABD işgali sonrası süreç ve çağdaş Irak'ın politik atmosferi çerçevesinde, bu inanç yapılarının dönüşüm dinamikleri tartışılmıştır. Ayrıca, modernleşme ve küreselleşmenin etkisiyle, Alevilik ve Bektaşiliğin dinî ve kültürel kimlik muhafazasında, tarihsel hafızanın yeniden üretiminde ve kolektif aidiyetin pekiştirilmesinde oynadığı kritik rol ortaya konulmuştur.

¹ Bu çalışma, yazarın 2025 yılında Malatya İnönü Üniversitesi Alevilik Araştırmaları Enstitüsü Alevilik ve Bektaşilik Araştırmaları Anabilim Dalı bünyesinde tamamladığı "Irak Türkmenlerindeki Alevilik ve Bektaşilik" (Akyürek 2025) başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Bilim uzmanı. e-mail: abdullahteb@yahoo.com, ORCID: 0009-0007-1444-8075

Anahtar kelimeler: Alevilik, Bektaşilik, Irak Türkmenleri, kimlik inşası, toplumsal dayanışma

ABSTRACT

This review article analyzes the historical, sociocultural, and political dynamics of Alevism and Bektashism within the belief systems of Iraqi Turkmens. Alevism and Bektashism have maintained their existence not merely as religious traditions but as fundamental components of cultural and ethnic identity among Iraqi Turkmens. The study examines these traditions from an academic perspective, focusing on their theological foundations, ritual practices, institutional structures, and social functions. In terms of structural aspects, elements such as the ocağ (spiritual lineage) organization, the dedelik (spiritual leadership) institution, cem rituals, the tradition of nefes (spiritual hymns), and sohbet (spiritual gatherings) are analyzed to assess their organization and transformation within Iraqi Turkmen communities. From a functional perspective, the study explores the influence of Alevism and Bektashism on collective identity formation, mechanisms of social solidarity, cultural transmission practices, and political affiliation dynamics. The impact of assimilation policies, forced migrations, sectarian tensions, and war conditions on Alevi-Bektashi communities is examined within the historical trajectory of Iraqi Turkmens, from the Ottoman period to the present. The research further evaluates the transformation of these religious structures in light of the Saddam Hussein era, the post-U.S. invasion period, and contemporary Iraqi politics. Additionally, the effects of modernization and globalization are analyzed, highlighting the critical role of Alevism and Bektashism in preserving religious and cultural identity, reproducing historical memory, and reinforcing collective belonging.

Keywords: Alevism, Bektashism, Iraqi Turkmens, identity construction, social solidarity

GİRİŞ

Türkmen kimliği, tarihsel süreç içerisinde hem etnik aidiyete dayalı bir yapı hem de dinî, mezhepsel ve kültürel katmanları içeren çok boyutlu bir sosyokültürel form olarak gelişmiştir. Bu bağlamda Alevilik ve Bektaşilik, Irak Türkmenleri arasında irfani bir gelenek olarak ortaya çıkmış; cem erkânı, mürşit-talip ilişkisi ve tasavvufî öğretinin kurumsal olmayan aktarım biçimleri üzerinden tarihsel süreklilik kazanmıştır. Osmanlı Devleti döneminde Bektaşî tarikatının özellikle Yeniçeri Ocağı ile kurduğu tarihsel ilişki, bu geleneğin Irak Türkmen toplulukları arasında görünürlük kazanmasına ve belirli bölgelerde kökleşmesine katkı sağlamıştır (Karamustafa, 2020: 16). Bununla birlikte 1826'da Yeniçeri

Ocağı'nın kaldırılması ve Bektaşî tekkelerinin kapatılması, söz konusu yapının kurumsal zeminini zayıflatmış; ancak geleneğin toplumsal hafıza ve sözlü kültür aracılığıyla varlığını sürdürmesini engellememiştir. 20. yüzyılda Irak coğrafyasında yaşanan siyasi dönüşümler, savaşlar ve zorunlu göçler ise bu yapının toplumsal işlevlerini yeniden şekillendirmiştir (Olsson vd., 2022: 21).

Bu çalışma, Irak Türkmenleri arasında Aleviliğin ve Bektaşîliğin tarihsel gelişimini ve toplumsal işlevlerini disiplinler arası bir perspektifle ele almaktadır. Çalışma; dinler tarihi, sosyoloji, antropoloji, ilahiyat ve tarih disiplinlerinden yararlanarak söz konusu inanç geleneklerinin hem normatif hem de pratik boyutlarını analiz etmektedir. Bu çerçevede Aleviliğin ve Bektaşîliğin sadece teolojik bir sistem değil, kimlik üretimi, toplumsal dayanışma ve kültürel sürekliliği sağlayan bir sosyokültürel yapı olduğu varsayımından hareket edilmektedir.

Dinler tarihi perspektifi, Aleviliğin ve Bektaşîliğin İslam düşüncesi içerisindeki tasavvufi ve ana akımdan ayrılan yorumlarla ilişkisini ele alırken; sosyolojik yaklaşım kimlik, aidiyet, toplumsal örgütlenme ve siyasal dönüşüm süreçlerine odaklanmaktadır. Antropolojik analiz, ritüeller, kutsal mekânlar ve sözlü kültür unsurlarını incelemekte; ilahiyat perspektifi ise inanç, ibadet ve ritüel pratiklerin teolojik arka planını değerlendirmektedir. Tarihsel yaklaşım ise Osmanlı'dan günümüze uzanan süreçte bu geleneklerin geçirdiği dönüşümleri ve modernleşme, sekülerleşme ve göç olgularının etkilerini analiz etmektedir (Dressler, 2021: 11).

Mevcut literatürde Alevilik ve Bektaşîlik çoğunlukla Anadolu ve Türkiye bağlamında ele alınmakta; Irak Türkmenleri özelinde ise sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Sökefeld, 2023: 17). Bu durum, Irak Türkmen topluluklarında söz konusu inanç yapılarının tarihsel gelişimi, toplumsal örgütlenme biçimleri ve güncel dönüşümlerinin daha ayrıntılı incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel problemi, Aleviliğin ve Bektaşîliğin Irak Türkmen topluluklarında hangi tarihsel koşullar altında şekillendiği, hangi toplumsal işlevleri üstlendiği ve modern dönemde nasıl bir dönüşüm geçirdiği sorularına dayanmaktadır.

Bu doğrultuda çalışma şu sorulara yanıt aramaktadır:

- Alevilik ve Bektaşilik Irak Türkmenleri arasında hangi tarihsel ve sosyo-politik koşullarda ortaya çıkmış ve gelişmiştir?
- Bu inanç gelenekleri kimlik inşası ve kültürel aktarım süreçlerinde nasıl bir işlev üstlenmiştir?
- Modernleşme, savaş, göç ve küreselleşme süreçleri bu yapıları nasıl dönüştürmüştür?
- Günümüzde Irak Türkmen toplumunda Aleviliğin ve Bektaşiliğin toplumsal ve kültürel işlevleri nasıl devam etmektedir?

Çalışmanın temel amacı, Irak Türkmenleri arasında Aleviliğin ve Bektaşiliğin tarihsel gelişimini, toplumsal örgütlenme biçimlerini ve kültürel süreklilik mekanizmalarını ortaya koymaktır. Bu yönüyle çalışma, Irak Türkmen kimliği bağlamında Alevi-Bektaşî geleneğinin hem dinî bir yapı hem de sosyokültürel bir süreklilik ve kimlik üretim mekanizması olduğunu göstermeyi hedeflemektedir.

Bu makale derleme niteliğinde olup literatür taraması ve ikincil kaynak analizi yöntemiyle hazırlanmıştır. Kullanılan veriler tarih, din sosyolojisi ve Orta Doğu çalışmaları alanındaki akademik literatürden elde edilmiştir. Bölgede yaşanan güvenlik problemlerinden kaynaklı olarak saha verisi bulunmaması nedeniyle analiz betimleyici ve karşılaştırmalı bir yaklaşımla gerçekleştirilmiş; elde edilen bulgular mevcut akademik tartışmalar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yöntemsel olarak çalışma, nitel içerik analizine dayalı kavramsal bir çerçeve sunmaktadır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

1. Irak Türkmenlerinin İnanç Yapısı ve Tarihsel Arka Planı

Irak Türkmenleri, Türkistan'dan Anadolu ve Orta Doğu'ya uzanan köklü bir tarihsel ve kültürel mirasa sahip olup, tarih boyunca farklı siyasi otoritelerin hâkimiyeti altında yaşamış ve bu süreçte çeşitli dinî ve mezhepsel etkilere maruz kalmıştır. Türkmenlerin büyük çoğunluğu Sünni ve Şii İslam anlayışına mensup olmakla birlikte, Alevilik ve Bektaşilik gibi tasavvufi ve ana akımın dışındaki gelenekler de özellikle Kerkük merkez, Tazehurmatu, Tuzhurmatu, Altunköprü, Dakuk, Tavuk, Beşir, Amirli ve Musul çevresi ile Telafer hattındaki

Türkmen yerleşimlerinde belirli topluluklar arasında etkisini sürdürmüştür (Aydın, 2023: 57).

Özellikle Osmanlı-Safevi rekabeti, bölgedeki Türkmen kimliğinin ve mezhepsel aidiyetlerin şekillenmesinde belirleyici bir faktör olmuştur. Osmanlı yönetimi Sünni-Hanefi çizgiyi kurumsallaştırırken, Safevi Devleti Şii-İmamiyye inancını yaymaya çalışmıştır. Bu rekabet, Türkmen topluluklarında mezhepsel çeşitliliğin artmasına zemin hazırlamış ve Alevilik-Bektaşilik gibi tasavvufi geleneklerin belirli bölgelerde güç kazanmasına katkı sağlamıştır (Sarı, 2024: 185).

Osmanlı-Safevi mücadelesi 16. yüzyıldan itibaren Irak Türkmenlerinin dinî kimliğinin teşekkülünde belirleyici olmuştur. Osmanlı'nın Bektaşiliği özellikle Yeniçeri Ocağı üzerinden kurumsallaştırması, bu geleneğin Türkmen toplulukları arasında da tanınmasına yol açmıştır (Karadağ Çınar, 2017: 89). Buna karşılık Safevilerin Şii propagandası, özellikle Kerkük kırsalı, Tuzhurmatu hattı ve güney Türkmen yerleşimlerinde mezhepsel ayrışmayı derinleştirmiştir (Çetin, 2010: 17).

Geleneksel olarak Türkmenler arasında Alevilik ve Bektaşilik, cem törenleri, muhabbet meclisleri, nefesler ve semah gibi ritüellerle yaşatılmıştır (Mahdi, 2015: 78). Bu ritüeller özellikle Tuzhurmatu, Tazehurmatu ve Kerkük çevresindeki bazı yerleşimlerde aile temelli cem ortamlarında sürdürülmüş, sözlü kültür aracılığıyla nesilden nesile aktarılmıştır. Bektaşi dergâhlarının tarihsel etkisi ise daha çok Osmanlı döneminde kurumsal düzeyde görülmüş, Irak sahasında ise bu yapı yerel dinî önderlik ve yarı-formel topluluk örgütlenmeleri şeklinde devam etmiştir.

Türkmenler arasındaki inanç yapısı göç, savaşlar ve sosyo-politik değişimlerden doğrudan etkilenmiştir. Özellikle 2003 sonrası Irak'ta artan mezhepsel gerilimler ve 2014 yılında DEAŞ'ın saldırıları, Kerkük, Tuzhurmatu, Tazehurmatu, Amirli, Beşir ve Musul kırsalındaki Türkmen yerleşimlerinde yoğun zorunlu göç hareketlerine yol açmıştır (Özarlan, 2017: 2). Bu süreçte Alevi-Bektaşi Türkmenlerin bir kısmı Erbil ve Süleymaniye gibi Irak Kürt Bölgesel Yönetimi sınırları içindeki daha güvenli bölgelere yerleşirken, önemli bir kesim Türkiye'ye yönelmiş ve özellikle Ankara, İstanbul ve İzmir gibi şehirlere göç etmiştir. Ayrıca sınırlı bir nüfus Avrupa ülkelerine de dağılmıştır. Göç sonrası

dönemde dinî pratikler büyük ölçüde aile ortamlarında, hemşeri ağlarında ve Türkmen dernekleri aracılığıyla sürdürülmüştür (Acar ve Duman, 2024: 1686).

1.1. Coğrafi Yayılım ve Tekke Geleneği

Irak, pek çok kültür ve medeniyetin izlerini taşıyan zengin bir toplumsal yapıya sahiptir. Bu bölge çok sayıda din, mezhep ve tarikatın faaliyetlerine sahne olmuştur. Irak'taki tasavvufî hareketler içinde günümüze kadar varlığını sürdürebilenlerden biri de Alevilik ve Bektaşılıktır. Büyük çoğunluğu Irak'ın kuzeyinde yer alan Musul, Erbil, Kerkük ve Süleymaniye şehirlerinde yaşayan Alevi-Bektaşilerin bir kısmı da başkent Bağdat'ta yaşamaktadırlar. Aleviliğin ve Bektaşiliğin yayıldığı alanlar, genelde Türkmen ve Kürt aşiretlerinin yerleşik olduğu bölgelerdir. Şebek, Sarelu ve Kâkaî gibi topluluklar içinde yaşatılan Alevi-Bektaşî geleneği, Anadolu'daki Alevi-Bektaşilikle örtüşmektedir. Irak'ta Alevi-Bektaşî kültürünü yaşatan tekkeler arasında Bağdat'ta Hızır İlyas Tekkesi, Baba Gurgur Tekkesi, Kerbela'da Dedeler Tekkesi, Nəcəf'te Bektaşî Tekkesi ve Kerkük'teki tekkeler sayılabilir. Kerkük tekkeler konusunda Irak'taki şehirlerin arasında daha zengin bir altyapıya sahiptir. Kerkük merkezi ile bazı ilçelerinde kurulan tekkeler, Alevi-Bektaşî geleneğinin uzun yıllar Türkmen aşiretleri arasında yaşatılmasında önemli rol üstlenmiştir. Irak'taki başlıca temsilcileri arasında Sultan Sahhâk, Baba Gurgur, Şeyh Hasan Berzencî, Dede Cafer ve Hicrî Dede yer almaktadır (Kavak, 2019: 265).

1.2. Irak'ta Alevi-Bektaşî Türkmenlerin Günümüzdeki Yerleşim Alanları

Irak'ta Alevi-Bektaşî Türkmenler, Türkmen nüfusun yoğun olduğu orta ve kuzey Irak hattında belirli ilçe ve kasabalarda dağınık biçimde yaşamaktadır. Bu çerçevede Kerkük merkez ve Kerkük'e bağlı Tazehurmatu, Altunköprü ve Dakuk ilçeleri başlıca yerleşim alanları arasında yer almaktadır (Edmonds, 2003, ss. 349-369).

Selahaddin vilayeti sınırları içerisinde bulunan Tuzhurmatu, Beşir ve Amirli yerleşimleri, Alevi-Bektaşî Türkmen topluluklarının yoğunlaştığı ve inanç pratiklerinin kısmen sürdürüldüğü önemli merkezlerdir. Bu yerleşimler, özellikle kırsal ve yarı-kentsel düzeyde Türkmen Alevi-Bektaşî kimliğinin devamlılık gösterdiği alanlar olarak değerlendirilmektedir.

Musul vilayeti kapsamında ise Telafer çevresi ile Musul kırsalındaki bazı köy yerleşimleri, sınırlı da olsa Alevi-Bektaşî Türkmen varlığının bulunduğu sahalarda arasında yer almaktadır. Bu bölgeler, savaş ve çatışma dönemlerinde ciddi nüfus hareketlerine maruz kalmış olmakla birlikte tarihsel yerleşim izlerini kısmen korumaktadır.

Irak Türkmenlerinin dinî yapısında tarikatlar, toplumsal dayanışma ve kimlik inşasında önemli rol oynamıştır. Bektaşilik, Osmanlı dönemindeki kurumsal etkisine bağlı olarak Türkmen topluluklarında daha çok kültürel ve sembolik bir kimlik unsuru olarak yaşamaya devam etmiştir (Taşğın, 2009: 127). Bunun yanında Nakşibendilik ve Kadirilik gibi diğer tasavvufî yapılar da etkili olmuş, ancak Bektaşilik özellikle kimlik ve hafıza bağlamında daha görünür bir yer edinmiştir (Döğüş, 2023: 80).

Sonuç olarak Irak Türkmenlerinin inanç yapısı; Osmanlı-Safevî rekabeti, modern Irak'ın siyasi dönüşümleri ve özellikle 2003 sonrası güvenlik krizleri ile 2014 DEAŞ saldırılarının tetiklediği zorunlu göç hareketleri çerçevesinde şekillenmiş çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Alevilik ve Bektaşilik, bu yapı içinde sadece dinî bir unsur değildir. Bunun yanı sıra Kerkük, Tuzhurmatu ve Musul hattındaki Türkmen topluluklarında kimlik koruyucu bir sosyokültürel unsur olarak varlığını sürdürmektedir (Akdoğan, 2022: 2).

2. Irak Türkmenleri Arasında Aleviliğin ve Bektaşiliğin Tarihsel Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Irak Türkmenleri arasında Bektaşilik, dinî bir yapı olmanın yanında toplumsal kimlik ve kültürel aidiyetin önemli bir bileşeni olarak da varlık göstermiştir. Osmanlı yönetimi, 16. yüzyılda Safevî etkisine karşı Sünnî-Hanefî politikaları desteklerken, Bektaşiliğin Yeniçeri Ocağı ile kurduğu tarihsel bağ üzerinden belirli ölçüde kurumsal varlığını sürdürmesine izin vermiştir (Ocak, 2000: 212). Bu durum, Bektaşiliğin özellikle Anadolu ve Irak Türkmenleri arasında hem dinî hem de toplumsal bir etki alanı oluşturmasına katkı sağlamıştır.

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve Bektaşî tekkelerinin kapatılması, bu yapının kurumsal örgütlenmesinde önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur (Kara, 2005: 97). Bu gelişme Bektaşiliğin Osmanlı askeri ve bürokratik sistemi içindeki görünürlüğünü azaltmış olmakla birlikte, inanç yapısının tamamen

ortadan kalkmasına yol açmamıştır. Geleneğin özellikle kırsal alanlarda ve sözlü kültür aracılığıyla devam ettiği görülmüştür.

Safevi etkisi, Irak Türkmenleri arasında mezhepsel çeşitliliğin oluşumunda belirleyici faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu etkinin bölgesel düzeyde farklı yoğunluklarda gerçekleştiği ve tek tip bir dönüşüm modelinin bulunmadığı literatürde vurgulanmaktadır (Babinger, 2002: 185). Bu nedenle Irak Türkmenleri arasında mezhepsel yapı, tarihsel olarak karmaşık ve değişken bir karakter göstermiştir.

19. yüzyıl boyunca Osmanlı modernleşme süreciyle birlikte tarikatlar üzerindeki merkezi denetim artmış ve Bektaşî tekkeleri devlet kontrolüne alınmıştır. II. Mahmut dönemindeki reformlar bu süreci belirginleştirmiştir. Buna rağmen Kerkük, Erbil ve Musul gibi Türkmen nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde Alevi-Bektaşî geleneğinin tamamen ortadan kalkmadığı; daha çok yerel dinî önderlik ve sözlü aktarım yoluyla sürdüğü anlaşılmaktadır (Taşğın, 2009: 135).

20. yüzyılın başlarında Irak'ın Osmanlı'dan ayrılması ve İngiliz mandası altına girmesi, Türkmen kimliği ile birlikte Alevi-Bektaşî topluluklarının sosyo-politik konumunu da etkilemiştir (Yıldız, 2019: 170). Ulus-devletleşme süreci ve Arap milliyetçiliğinin yükselişi, Türkmenler üzerinde çeşitli kültürel ve siyasi baskıların oluşmasına neden olmuş; bu durum Alevi-Bektaşî inanç pratiklerinin kamusal görünürliğini azaltmıştır.

Baas rejimi döneminde (1968 sonrası), Türkmen kimliği genel olarak Araplaştırma politikaları çerçevesinde baskı altına alınmış ve bu durum dinî yapıları da dolaylı biçimde etkilemiştir (Bruinessen, 1992: 58). Alevi-Bektaşî topluluklarının ibadet pratikleri büyük ölçüde özel alanlara çekilmiş, cemaat içi dayanışma mekanizmaları daha belirleyici hale gelmiştir.

2003 sonrası Irak'ta rejim değişikliği, Türkmen toplulukları açısından görece bir açılım yaratmış olsa da artan mezhepsel gerilimler ve özellikle 2014 sonrası güvenlik krizleri (DEAŞ süreci), dinî ve kültürel yapılar üzerinde yeniden kırılma oluşturmuştur (Mahdi, 2015: 119). Bu süreçte bazı Türkmen yerleşimlerinde göç hareketleri yaşanmış ve dinî mekânların bir kısmı işlev kaybına uğramıştır.

Günümüzde Irak Türkmenleri arasında Alevilik ve Bektaşilik, geçmiş dönemlere kıyasla daha sınırlı ve yerel düzeyde sürdürülen bir görünüm arz etmektedir. Kerkük, Musul ve Tuzhurmatu gibi bölgelerde bu inanç yapısının izleri devam etmekle birlikte, pratiklerin büyük ölçüde aile içi aktarım, sözlü kültür ve diaspora bağlantıları üzerinden sürdürüldüğü değerlendirilmektedir. Ancak mevcut literatür, saha verisi eksikliğine dikkat çekerek bölgesel farklılıkların daha ayrıntılı ampirik çalışmalarla incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

3. Aleviliğin ve Bektaşiliğin Yapısal Boyutları

Alevilik ve Bektaşilik, mistik ve teolojik öğretileriyle bireyin manevi olgunluğa erişmesini amaçlayan inanç sistemleri olup, tevhit, On İki İmam inancı ve velayet kavramları etrafında şekillenmiştir. Tevhit anlayışı, sadece Allah'ın birliğini kabul etmekle sınırlı kalmayıp, insanın hakikate ulaşmasını sağlayan derin bir irfanî süreci de içermektedir. Bu bağlamda Alevilik ve Bektaşilik, tasavvufi düşünce içinde insanın nefsinin arındırarak kemale ermesini ve Tanrı ile bütünleşmesini vurgulayan bir yapıya sahiptir (Melikoff, 2019: 67). Özellikle Bektaşî öğretisinde "Ene'l Hak" anlayışı, Hallâc-ı Mansûr'un düşüncelerinden etkilenecek insanın ilahi hakikatin bir parçası olduğu fikrini öne çıkarmış ve vahdet-i vücud doktrini ile birleşerek ontolojik bir temel kazanmıştır.

On İki İmam inancı, Alevilik ve Bektaşilik öğretisinin temel taşlarından biri olup, Hz. Ali ve onun soyundan gelen imamların masumiyetini, manevi rehberliğini ve ilahi otoritesini kabul eden bir inanç sistemine dayanmaktadır. Bu öğreti, tarihsel süreçte Safevi etkisiyle farklı yorumlara bürünerek çeşitli coğrafyalarda farklı şekillerde yaşatılmış, Irak Türkmenleri arasında da önemli bir kimlik unsuru olarak varlığını sürdürmüştür (Kara, 2005: 94). Velayet kavramı ise, Hz. Ali'nin ve onun soyundan gelen On İki İmam'ın manevi önderliğini pekiştiren bir unsur olup, Alevi-Bektaşî geleneğinde hem inanç hem de pratik düzeyde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, velayet yalnızca imamların ruhani liderliğini değil, Alevi-Bektaşî topluluklarında dedeler, babalar ve pirlar gibi otorite figürlerinin meşruiyetini de sağlayan bir kavram olarak kabul edilmektedir (Ocak, 2022: 121). Bu öğreti, topluluk içinde dinî ve sosyal düzenin korunmasını sağlarken, inanç mensupları arasında güçlü bir aidiyet duygusu oluşturmuştur.

Cem ritüeli, Alevilik ve Bektaşilik inancında sadece ibadet pratiği olmanın ötesinde, toplumsal dayanışmayı güçlendiren, manevi arınmayı sağlayan ve

etik değerleri pekiştiren bir kolektif deneyimdir. Cem sırasında icra edilen semah, insanın hakikate ulaşmasını simgeleyen mistik bir yolculuk olarak görülmekte olup, bireyin nefsini terbiye etmesi ve Tanrı ile bütünleşmesi yönündeki tasavvufi anlayışın bir yansımasıdır (Shankland, 2020: 58). Nefesler ve dualarla desteklenen bu ritüeller, Alevi-Bektaşî toplulukları arasında sosyal adaletin ve birlikteliğin sağlanmasına da katkıda bulunmaktadır. Cem ibadetinde bireyler, topluluk önünde hatalarını itiraf ederek manevi bir arınma sürecine girer ve rızalık temelinde birbirleriyle barış içinde yaşamayı taahhüt ederler. Bu bağlamda, cem ritüeli sadece bir ibadet değil, Alevilik ve Bektaşîliğin etik ve toplumsal yönlerini bir araya getiren kutsal bir uygulamadır.

Muharrem orucu, Alevi ve Bektaşî toplulukları için ibadet olmanın ötesinde, tarihsel bir yas ve manevi arınma süreci olarak da görülmektedir. Hz. Hüseyin ve Kербela şehitlerinin anısını yaşatmak amacıyla on iki gün boyunca sürdürülen bu oruç, su içmeme, et yememe ve dünyevi zevklerden kaçınma gibi uygulamalarla, bireysel ve toplumsal bir matem atmosferi oluşturur (Yaman, 2018: 112). Alevi-Bektaşî inancında ibadetler yalnızca fiziksel pratiklerden ibaret olmayıp, bireyin nefsini terbiye etmesini ve hakikate ulaşmasını sağlayan manevi bir yolculuk olarak da değerlendirilir. Bektaşî geleneğinde yaygın olan "Hû" zikri ve mürşitlerin rehberliğinde gerçekleştirilen diğer mistik uygulamalar, topluluk içindeki ruhani bağı güçlendiren önemli unsurlardır (Erdoğan, 2017: 85). Bu ritüeller, Alevi-Bektaşî kimliğinin korunmasını sağlamakla birlikte, inananlar arasında derin bir dayanışma ve manevi birliktelik duygusunu da pekiştirmektedir.

Bektaşîlikte ise dinî ve kurumsal yapı bakımından Alevilikten farklı olarak daha çok tarikat temelli bir örgütlenme modeline sahiptir. Bektaşî tarikatında en üst düzeydeki manevi lider "mürşid" olup, onun altında "baba" unvanını taşıyan kişiler tarikat mensuplarına rehberlik eder. Babalar, tekkelerde dinî öğretileri aktarmak, dervişlerin manevi gelişimini sağlamak ve tarikatın ahlaki ilkelerini sürdürmekle sorumludur (Ocak, 2022: 98). Alevi dedelik sistemi ile Bektaşî babalık kurumu arasında benzerlikler bulunsa da Bektaşîlik, Osmanlı döneminde Yeniçeri Ocağı ile olan yakın ilişkisi nedeniyle daha örgütlü ve kurumsal bir yapıya sahip olmuştur. Bektaşî tekkeleri, Osmanlı yönetimi tarafından hem dinî merkezler hem de kültürel ve siyasi etki alanları olarak desteklenmiştir. Ancak 19. yüzyılda tarikatların yasaklanmasıyla bu kurumsal

yapı zayıflamaya başlamıştır (Kara, 2005: 115). Günümüzde hem Alevi dedeleri hem de Bektaşî babaları, inançlarını sürdüren topluluklar içinde rehberlik etmeye devam etmekte olup, bu geleneksel yapılar modern dünyada farklı şekillerde varlıklarını sürdürmektedir.

Bektaşîlikte kurumsal yapı, tasavvufî geleneğin sürekliliğini sağlayan babalık ve mürşitlik sistemi etrafında şekillenmiştir. Dinler tarihi perspektifinden bakıldığında, Bektaşîliğin irfani doktrinleri, geçmişte farklı mistik akımlarla etkileşim içinde gelişerek kurumsallaşmıştır. Sosyolojik açıdan, Bektaşî babaları ve mürşitleri, cemaat içindeki otorite mekanizmalarını temsil ederken, dinî öğretilerin aktarımını ve toplumsal aidiyetin pekişmesini sağlamaktadır. Antropolojik olarak, Bektaşîlikteki ritüeller, semah, nefesler ve cem erkânı, bireylerin maneviyatı deneyimleme biçimlerini şekillendirirken, kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel pratikler olarak öne çıkmaktadır. Tarihsel bağlamda, Osmanlı döneminde Bektaşîliğin devletle kurduğu ilişkiler neticesinde geniş bir coğrafyada kurumsallaştığı görülmektedir (Birge, 2021: 102). Ancak, 19. yüzyılda Bektaşî tekkelerinin kapatılması ve tarikatların yasaklanması, bu yapının idari sürekliliğini zorlaştırmış, fakat inanç sistemi topluluk içinde farklı biçimlerde varlığını sürdürmüştür. Teolojik açıdan değerlendirildiğinde, günümüzde gerek dedelik gerekse babalık kurumu, Alevi-Bektaşî öğretisinin manevi derinliğini koruyarak bireysel ve kolektif kimlik inşasında önemli bir rol üstlenmeye devam etmektedir.

Bektaşîlik, tasavvufî düşüncenin derinlikli bir yorumu olarak, vahdet-i vücud anlayışını merkeze alıp bireyin manevi tekâmülünü esas alan irfani bir öğreti şeklinde teşekkül etmiştir. Bu sistemin temel dayanağı, Hacı Bektaş Veli'nin öğretileridir. Onun felsefesi, insan-ı kâmil mertebesine erişme yolunda hoşgörü, insan sevgisi ve evrensel ahlak ilkeleri etrafında şekillenmiş, bireyin nefis tezkiyesini ve içsel kemalatını toplumsal dayanışma ile bütünleştirmiştir (Melikoff, 2019: 132). Bektaşîliğin eşitlikçi ve özgürlükçü yapısı, her bireyin mezhep, etnik köken veya toplumsal statü farkı gözetilmeksizin Tanrı'ya ulaşabileceğini kabul eden bir anlayış ortaya koymuştur. Bu düşünce, özellikle Anadolu ve Irak Türkmenleri nezdinde güçlü bir tesir uyandırmış, Bektaşî tekkeleri vasıtasıyla geniş bir coğrafyada irfani geleneklerin taşıyıcısı olmuştur.

Bektaşî felsefesi, insanın ilahi hakikate ulaşma sürecini mistik ve bireysel deneyimler üzerinden ele alır. Bektaşîlikteki "eline, beline, diline sahip ol" ilkesi,

bireyin ahlaki olgunluğunu tamamlaması için takip edilmesi gereken üç temel prensibi ifade etmektedir. Bu yapı, bireysel maneviyatın yanı sıra, toplumsal adalet ve ahlaki sorumlulukların da altını çizmektedir. Tarih boyunca Osmanlı ve modern Irak coğrafyasında, Bektaşilik hem inanç hem de toplumsal aidiyetin bir unsuru olarak varlığını sürdürmüştür (Ocak, 2022: 145). Günümüzde de Bektaşi öğretisi sözlü ve yazılı kültür aracılığıyla aktarılmaya devam etmekte, özellikle diasporadaki Türkmen toplulukları arasında kültürel kimliğin korunmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Tablo 1'de, Alevilik ve Bektaşiliğin inanç temelleri, ibadet pratikleri, kurumsal yapı, tasavvufi yaklaşım ve toplumsal etkileri açısından karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmıştır.

Tablo 1. Alevilik ve Bektaşiliğin Yapısal Boyutları Tablosu

Boyut	Alevilik	Bektaşilik
İnanç Temelleri	<ul style="list-style-type: none"> – Tevhit, – On İki İmam inancı, – Velayet 	<ul style="list-style-type: none"> – Tevhit – On İki İmam inancı – Velayet – Vahdet-i vücud
İbadet Pratikleri	<ul style="list-style-type: none"> – Cem ritüeli, – Nefesler – Semah – Muharrem orucu – Dua ve zikir 	<ul style="list-style-type: none"> – Cem ritüeli – Nefesler – Semah – Muharrem orucu, – "Hû" zikri
Kurumsal Yapı	<ul style="list-style-type: none"> – Dedelik kurumu – Dinî rehberlik, – Hukuki düzen sağlama 	<ul style="list-style-type: none"> – Babalık ve mürşitlik kurumu – Dergâh yönetimi – Manevi rehberlik
Tasavvufi Yaklaşım	<ul style="list-style-type: none"> – İnsan-Tanrı ilişkisini mistik boyutta ele alır – Manevi rehberlik önemlidir 	<ul style="list-style-type: none"> – Vahdet-i vücud anlayışı – Hoşgörü – İnsan sevgisi – Evrensel ahlak
Toplumsal Etkisi	<ul style="list-style-type: none"> – Alevi topluluklarında 	<ul style="list-style-type: none"> – Anadolu ve Irak Türkmenleri başta olmak

dinî toplumsal dayanışma sağlar	ve	üzere farklı topluluklarda etkili olmuştur
---------------------------------	----	--

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de yer alan ifadelerle göre, Alevilik ve Bektaşilik, tevhit, On İki İmam inancı ve velayet anlayışını temel alırken, Bektaşilik ayrıca vahdet-i vücud felsefesine dayanır. İbadet pratikleri açısından cem ritüeli, nefesler, semah ve Muharrem orucu ortak unsurlar olup, Bektaşilikte özellikle "Hû" zikri gibi mistik uygulamalar öne çıkar. Kurumsal yapı bakımından Alevilikte dedelik kurumu dinî rehberlik ve toplumsal düzeni sağlarken, Bektaşilikte babalık ve mürşitlik kurumları tarikat yapısının temel taşlarını oluşturur. Tasavvufi yaklaşım açısından Alevilikte manevi rehberlik ve insanın ilahi hakikate ulaşması vurgulanırken, Bektaşilikte vahdet-i vücud anlayışı, hoşgörü ve insan sevgisi ön plandadır. Toplumsal etki bakımından Alevilik, inanç ve ibadet sistemleriyle topluluk içinde dinî ve sosyal dayanışmayı sağlarken, Bektaşilik tarih boyunca Anadolu ve Irak Türkmenleri gibi geniş bir coğrafyada etkili olmuştur. Bu bağlamda, her iki yapı ortak inanç temelleri üzerine inşa edilmiş olsa da, kurumsal yapı, ibadet pratikleri ve mistik anlayış açısından farklılık göstermektedir.

2.1. Irak Türkmenlerinde Dedelik Kurumu

Irak Türkmenleri arasında Alevi inanç yapısının sürdürülmesinde dedelik kurumu hem dinî hem de toplumsal düzeni sağlayan en önemli otorite mekanizmalarından biri olarak işlev görmektedir. Dede, soy zinciri itibarıyla Hz. Ali ve On İki İmam’a dayandırılan “ocakzade” bir manevi otoriteyi temsil eder ve bu yönüyle yalnızca bir dinî rehber değil, toplumsal meşruiyetin de taşıyıcısıdır. Dedeler, cem ibadetlerini yönetmek, inanç esaslarını öğretmek ve topluluk içi anlaşmazlıkları “rıзалık” ilkesi çerçevesinde çözmekle sorumludur.

Irak Türkmen Aleviliğinde dedelik kurumu, Anadolu’daki örneklerine benzer biçimde silsile (şecere) esasına dayanmakla birlikte, tarihsel süreç içerisinde siyasi ve sosyal koşullar nedeniyle daha esnek bir görünüm kazanmıştır. Göçler, savaşlar ve yerinden edilmeler sonucunda bazı dedelik ocaklarının işlevselliği

zayıflamış olsa da sözlü kültür ve ritüel aktarım yoluyla bu yapı büyük ölçüde korunmuştur (Kara, 2005: 118). Günümüzde dedeler, hem dinî ritüellerin icrasında hem de kimlik inşasında merkezi bir rol üstlenmeye devam etmektedir.

2.2. Irak Türkmenlerinde Cem Uygulamaları

Irak Türkmen Alevi-Bektaşî topluluklarında cem, bir ibadet formu olmanın yanı sıra toplumsal dayanışma ve kolektif kimlik üretiminin de en önemli ritüel alanıdır. Cemler genellikle kapalı ve topluluk temelli mekânlarda gerçekleştirilmekte olup dede veya baba rehberliğinde icra edilmektedir. Cem esnasında semah dönülmesi, nefeslerin okunması ve lokma paylaşımı, hem manevî arınmayı hem de toplumsal eşitlik ve paylaşım ilkesini sembolize etmektedir.

Bu ritüel yapısı içinde “görgü cemi” ve “ikrar cemi” gibi farklı cem türleri, bireyin topluluk içindeki konumunu yeniden tanımlamakta ve ahlaki sorumluluklarını pekiştirmektedir. Irak Türkmenleri arasında cem, özellikle kimliğin korunması ve kuşaktan kuşağa aktarılması açısından kritik bir işlev üstlenmiştir. Modern dönemde şehirleşme ve göç süreçleri cemlerin icra sıklığını azaltmış olsa da, diaspora topluluklarında bu ritüeller kimliksel sürekliliğin temel aracı olarak varlığını sürdürmektedir.

2.3. Irak Türkmenlerinde Bektaşî Geleneği

Irak Türkmenleri arasında Bektaşî geleneği hem tarihsel Osmanlı etkisi hem de Anadolu ile kurulan kültürel bağlar aracılığıyla şekillenmiş önemli bir tasavvufî damar olarak öne çıkmaktadır. Bektaşîlik, özellikle Yeniçeri Ocağı ile olan ilişkisi sayesinde Osmanlı coğrafyasında kurumsal bir yayılım göstermiş, bu süreçte Irak Türkmen bölgelerinde de etkili olmuştur. Bu etki hem tekke kültürü hem de sözlü tasavvufî gelenekler aracılığıyla günümüze kadar taşınmıştır.

Irak Türkmen Bektaşîliği, klasik tarikat yapısının yanı sıra yerel inanç unsurlarıyla etkileşime girerek daha melez bir dinî yapı ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda “eline, beline, diline sahip ol” ilkesi bireysel ahlaki bir öğreti olarak düşünülebilir. Ancak bunun yanında toplumsal düzenin temel etik kodu olarak da benimsenmiştir. Bektaşî nefesleri, menkıbeler ve Hacı Bektaş Veli’ye

atfedilen öğretiler, Türkmen topluluklarında hem dinî bilinç hem de kültürel kimlik üretiminin önemli araçları olmuştur.

Günümüzde Irak Türkmenleri arasında Bektaşî geleneği, kurumsal tekkelerin zayıflamasına rağmen özellikle sözlü kültür, ritüel pratikler ve aile içi aktarım yoluyla varlığını sürdürmektedir. Bu durum, Bektaşîliğin sadece bir tarikat yapısı değil, kültürel bir hafıza ve kimlik taşıyıcısı olduğunu da göstermektedir.

3. Alevilik ve Bektaşîliğin İşlevsel Boyutları

Alevilik ve Bektaşîlik, tarih boyunca hem inanç sistemi hem de güçlü bir toplumsal kimlik ve sosyokültürel örgütlenme biçimi olarak varlığını sürdürmüştür. Irak Türkmenleri bağlamında bu inanç yapısı, bireylerin aidiyet duygusunu pekiştiren ve toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir işlev üstlenmiştir (Shankland, 2020: 84). Alevi-Bektaşî geleneğinde cem ritüelleri, muhabbet meclisleri ve sözlü kültür unsurları, kolektif hafızanın aktarımında merkezi bir rol oynamıştır. Bu çerçevede Alevilik ve Bektaşîlik, yalnızca bireysel inanç alanına indirgenemeyecek, toplumsal organizasyonu da etkileyen çok katmanlı bir sosyokültürel sistem niteliği taşımaktadır.

Sözlü kültür geleneği bu yapının sürekliliğinde belirleyici olmuştur. Menkıbeler, nefesler ve destanlar aracılığıyla tarihsel hafıza korunmuş; özellikle Hacı Bektaş Veli, Pir Sultan Abdal ve Şah İsmail etrafında şekillenen anlatılar kimlik inşasında etkili olmuştur (Melikoff, 2019: 123). Literatür, bu sözlü aktarımın Irak Türkmen Alevi-Bektaşî topluluklarında kimliğin korunmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Yaman, 2021: 72). Bununla birlikte mevcut çalışmaların sınırlı olması, özellikle Kerkük, Tuzhurmatu ve Erbil gibi yerleşimlerde daha ayrıntılı saha araştırmalarına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Günümüzde ise sözlü kültür, dijitalleşme ve diaspora etkisiyle yeni aktarım biçimleri kazanmış, ancak geleneksel yapının etkisi tamamen ortadan kalkmamıştır.

Alevi-Bektaşî inancı, bireysel dindarlığın ötesinde topluluk içi dayanışma ve sosyal düzenin sağlanmasında da önemli bir işleve sahiptir. Cem ibadeti, toplumsal sorunların müzakere edildiği ve sosyal denetimin işlediği bir alan olarak da değerlendirilmiştir (Erdoğan, 2018: 92). Bu yönüyle Alevi-Bektaşî yapı, topluluk içi normların korunmasında işlevsel bir mekanizma oluşturmuştur. Dedeler ve babalar aracılığıyla yürütülen örgütlenme modeli, tarihsel olarak

Kerkük'teki Seyyid Haşim Ocağı gibi yerel ocak yapıları üzerinden sürdürülmüş; modern dönemde ise daha çok sözlü otorite ve toplumsal saygınlık temelinde devam etmiştir (Ocak, 2022: 110).

Osmanlı döneminde Bektaşilik, Yeniçeri Ocağı ile kurduğu ilişki üzerinden devlet yapısı içinde etkili bir konuma sahip olmuş; ancak 19. yüzyıldaki siyasi dönüşümler bu yapının zayıflamasına neden olmuştur (Kara, 2005: 188). Irak Türkmenleri bağlamında ise Alevi-Bektaşî kimliği, etnik ve mezhepsel aidiyetlerle iç içe geçmiş ve özellikle modern dönemde yaşanan siyasi baskılar ve göç süreçlerinden etkilenmiştir. Literatür, bu toplulukların kimi dönemlerde inanç kimliğini aynı zamanda bir dayanışma ve varlık sürdürme mekanizması olarak kullandığını ortaya koymaktadır (Birge, 2021: 112).

Irak'taki siyasal istikrarsızlık, mezhepsel kutuplaşma ve göç hareketleri, Alevi-Bektaşî topluluklarının kurumsal yapılarında zayıflamalara yol açmıştır. Özellikle *Kerkük çevresindeki İmam Zeynel Abidin Türbesi ve Tuzhurmatu'daki yerel ziyaretgâhlar* etrafında sürdürülen pratiklerin daha kapalı alanlara çekilmesi bu dönüşümün göstergeleri arasında değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, bu yapının tamamen ortadan kalkmadığı; farklı sosyokültürel koşullarda yeniden üretildiği görülmektedir.

3.1. Somut İşlevsel Görünüm ve Bölgesel Yansımalar

Literatürde Irak Türkmenleri arasında Alevilik ve Bektaşîliğin işlevsel boyutları çoğunlukla genel çerçevede ele alınmakta olup, bölgesel düzeyde sınırlı saha verisi bulunmaktadır. Bu nedenle mevcut değerlendirmeler literatür ve dolaylı gözlemler üzerinden yapılmaktadır.

Kerkük çevresinde Alevi-Bektaşî kimliği, özellikle *İmam Zeynel Abidin Türbesi* ve çevresindeki ziyaret yerleri etrafında şekillenen bir inanç pratiğiyle sürdürülmektedir. Bu ibadet mekânları, topluluk üyelerinin bir araya geldiği sosyal etkileşim merkezleri olarak da işlev görmektedir. Özellikle Muharrem Ayı dönemi ve dinî anma günlerinde ziyaret yoğunluğunun artması, mekânsal kutsallığın devam ettiğini göstermektedir.

Tuzhurmatu bölgesinde cem ritüellerinin daha çok yarı-formel ve aile temelli yapılar içinde sürdüğü; dedelik geleneğinin özellikle *Seyyid/ocak mensubu yerel dede hatları* üzerinden devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum, kurumsal

zayıflığa rağmen ritüel sürekliliğin sosyal ağlar üzerinden sürdüğüne işaret etmektedir.

Erbil ve çevresinde ise modernleşme ve göç etkisiyle Alevi-Bektaşî kimliğinin daha çok kültürel dernekler ve diaspora bağlantıları üzerinden yeniden üretildiği görülmektedir. Bu bağlamda *Türkmen Kültür Dernekleri Federasyonu* benzeri yapılar hem kimlik aktarımında hem de ritüel sürekliliğinde önemli rol oynamaktadır. Sözlü kültür unsurları (nefesler, menkıbeler ve anlatılar) bu bölgelerde kimliğin temel taşıyıcıları olarak öne çıkmaktadır.

Diaspora bağlamında ise Türkiye ve Avrupa'da yaşayan Türkmen toplulukları, özellikle *Avrupa Türkmen Alevi-Bektaşî Kültür Dernekleri* aracılığıyla kimlik sürekliliğini sağlamaya çalışmaktadır. Bu süreçte ritüellerin kısmen dönüşüme uğradığı ve yeni kimlik formlarının ortaya çıktığı literatürde de vurgulanmaktadır (Shankland, 2022: 91).

Sonuç olarak Alevilik ve Bektaşîlik, Irak Türkmenleri bağlamında dinî bir sistem olmanın yanında tarihsel sürekliliği olan, kimlik inşasını, toplumsal dayanışmayı ve kültürel aktarımı birlikte taşıyan çok boyutlu bir sosyokültürel yapı olarak da değerlendirilmektedir. Bununla birlikte literatürde saha verilerinin sınırlı olması, özellikle Kerkük, Tuzhurmatu ve Erbil gibi bölgelerde daha ayrıntılı ampirik çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır.

4. Günümüzde Irak Türkmenleri Arasında Alevilik ve Bektaşîlik

Irak'ta son yıllarda yaşanan siyasi ve toplumsal çalkantılar, Türkmen topluluklarının kimliklerini koruma mücadelesini daha da zorlaştırmıştır. Özellikle 2003'teki ABD işgali sonrasında artan mezhepsel gerilimler, Alevi-Bektaşî toplulukları üzerinde yoğun baskılar yaratmış ve bu grupların dinî ve kültürel pratiklerini kamusal alanda sürdürmelerini önemli ölçüde kısıtlamıştır (Doğan, 2018: 6). Irak'ta siyasi yapının dönüşmesi, etnik ve mezhepsel kimlikleri yeniden tanımlama zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Bu süreçten en fazla etkilenen gruplardan biri olan Alevi-Bektaşî Türkmenler hem mezhepsel hem de etnik aidiyetlerini sürdürme konusunda iki yönlü bir baskı altına girmiştir. Mezhepsel kutuplaşma nedeniyle bir taraf seçmeye zorlanmaları, inançlarını özgürce yaşama imkânlarını sınırlarken, Türkmen kimliğinin zayıflaması ise etnik dayanışmayı zedelemiştir.

Irak'ın federal sisteme geçişi ve merkezi yönetimin güç kaybetmesi, Türkmenlerin toplumsal konumunu daha da kırılgan hâle getirmiştir. Alevi-Bektaşî inancına sahip topluluklar, siyasi ve toplumsal alanda marjinalleşme riskiyle karşı karşıya kalmış, bu durum inanç pratiklerinin görünürlüğünü ciddi şekilde azaltmıştır. Siyasal düzlemde mezhepsel kimliklerin belirleyici hâle gelmesi, Alevi-Bektaşî Türkmenleri hem Şii hem de Sünnî grupların dışında bırakmış, bu da topluluk içinde aidiyet krizine yol açmıştır (Duman, 2013: 2270). Ayrıca, bölgesel güçlerin mezhep temelli politikaları, Irak'taki Alevi-Bektaşî topluluklarının sosyo-politik statüsünü olumsuz yönde etkilemiş, kimliklerini ve kültürel varlıklarını koruma çabalarını sekteye uğratmıştır. Bu koşullar altında, Alevi-Bektaşî Türkmenlerin kimliklerini sürdürebilmeleri için güçlü bir toplumsal dayanışma ağı oluşturmaları ve diaspora topluluklarıyla ilişkilerini güçlendirmeleri hayati bir önem taşımaktadır.

Günümüzde Irak Türkmenleri arasında Alevilik ve Bektaşîlik, mezhepsel ayrışma ve siyasi istikrarsızlık gibi nedenlerle ciddi tehdit altındadır. Mezhep temelli ayrışmalar, Alevi-Bektaşî topluluklarının inançlarını kamusal alanda ifade etmelerini zorlaştırırken, dinî mekânların ve Bektaşî dergâhlarının tahrip edilmesi veya işlevsiz hâle getirilmesi, inancın kurumsal yapısını zayıflatmıştır (Yıldız, 2021: 103; Erdoğan, 2020: 59). Bununla birlikte, asimilasyon baskısı ve toplumsal değişim, Alevi-Bektaşî inancının genç kuşaklar arasında giderek daha az benimsenmesine neden olmaktadır (Ocak, 2022: 89).

Irak Türkmenleri arasında Alevi-Bektaşî kimliğinin korunmasında diaspora topluluklarının oynadığı rol giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Türkiye, Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaşayan Türkmen Alevi-Bektaşî gruplar, kültürel miraslarını yaşatmak amacıyla çeşitli sivil toplum örgütleri ve dernekler kurarak inanç ve kimlik aktarımına katkıda bulunmaktadır (Kaya, 2021: 34; Melikoff, 2023: 112). Ayrıca, dijital platformlar aracılığıyla bilgi paylaşımı yapılmakta ve akademik çalışmalar desteklenmektedir. Ancak, diaspora topluluklarında geleneksel inanç pratiklerinin zamanla dönüşüme uğradığı ve yeni bir kimlik inşa sürecinin yaşandığı da gözlemlenmektedir (Shankland, 2022: 91). Modernleşme ve küreselleşmenin etkisiyle, Alevi-Bektaşî öğretilerinin geleneksel formlarında değişimler meydana gelmekte ve bu durum inanç pratiğinin gelecekte nasıl şekilleneceğine dair yeni tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Irak'ta son yıllarda yaşanan siyasi ve toplumsal çalkantılar, Türkmen topluluklarının kimliklerini koruma mücadelesini daha da zorlaştırmıştır. Özellikle 2003'teki ABD işgali sonrasında artan mezhepsel gerilimler, Alevi-Bektaşî toplulukları üzerinde yoğun baskılar yaratmış ve bu grupların dinî ve kültürel pratiklerini kamusal alanda sürdürmelerini önemli ölçüde kısıtlamıştır (Doğan, 2018: 6). Irak'taki siyasi yapının dönüşmesi, etnik ve mezhepsel kimlikleri yeniden tanımlama zorunluluğunu beraberinde getirmiştir.

4.1. İnanç Önderleri: Dedeler, Babalar ve Dinî Temsilciler

Günümüzde Irak Türkmen Alevi-Bektaşî topluluklarında dinî otoriteyi temsil eden en önemli aktörler dedeler, babalar ve yerel dinî kanaat önderleridir. Dedeler, özellikle ocak geleneğine dayalı silsileyi temsil ederek cem ritüellerinin yürütülmesinde merkezi bir rol üstlenmektedir. Bu yapı, dinî rehberlik işlevinin yanında toplumsal uyuşmazlıkların çözümünde arabuluculuk işlevi de görmektedir (Kehl-Bodrogi, 2012, s. 120–128).

4.2. Kutsal Mekânlar: Türbeler, Ziyaret Yerleri ve Tekkeler

Irak Türkmenleri arasında Alevi-Bektaşî inanç pratiğinin önemli bir boyutu da kutsal mekânlar etrafında şekillenmektedir. Türbeler, ziyaret yerleri ve tarihsel tekke alanları hem bireysel ibadet hem de toplu ritüellerin gerçekleştirildiği merkezlerdir. Kerkük, Tuzhurmatu ve Erbil çevresinde bulunan bazı türbeler, yerel halk tarafından ziyaret edilmekte ve özellikle adak, dua ve cem öncesi hazırlık ritüellerinde önemli bir işlev görmektedir. Bu mekânlar aynı zamanda topluluk hafızasının mekânsal karşılıkları olarak değerlendirilmektedir (Karakaya-Stump, 2007: 689–696).

4.3. Kurumsal Yapılar: Dernekler, Vakıflar ve Kültür Merkezleri

Modern dönemde Alevi-Bektaşî kimliğinin kurumsal sürekliliği, geleneksel yapıların yanı sıra sivil toplum örgütleri, vakıflar ve dernekler aracılığıyla da sağlanmaktadır. Alevi-Bektaşî inancına dayalı sivil yapılanmalar hem inanç pratiklerinin sürdürülmesinde hem de kültürel kimliğin korunmasında önemli bir işlev üstlenmektedir. Bu tür örgütlenmeler, özellikle diaspora bağlamında federatif ve kültürel ağlar şeklinde genişleyerek kimlik aktarımını kurumsal bir zemine taşımaktadır (Weineck, 2015; Kaya, 2016: 275–294).

Bu kurumlar, dinî ritüellerin yanı sıra kültürel etkinlikler, anma törenleri ve akademik çalışmalar aracılığıyla da Alevi-Bektaşî kimliğinin görünürlüğünü

artırmaktadır. Özellikle diaspora topluluklarında kurulan kültür merkezleri, cem ritüellerinin yeniden icrası ve genç kuşaklara aktarımı açısından önemli bir rol oynamaktadır (Hanoğlu, 2026: 3-5).

Bununla birlikte, Irak içindeki kurumsal yapıların sınırlı olması nedeniyle bu faaliyetler çoğunlukla yarı-formel ya da topluluk temelli örgütlenmeler şeklinde yürütülmektedir.

4.4. Somut Uygulama Alanları ve Bölgesel Örnekler

Literatürde Irak Türkmenleri arasında Alevilik ve Bektaşiliğin işlevsel görünümüne ilişkin değerlendirmeler çoğunlukla genel çerçevede ele alınsa da, mevcut çalışmalar bu geleneğin özellikle Kerkük ve Erbil çevresindeki Türkmen yerleşimlerinde tarihsel süreklilik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bölgedeki tekkeler ve ocaklar, Alevi-Bektaşî inanç pratiklerinin ritüel icrası ile toplumsal dayanışmanın sürdürülmesinde önemli işlevler üstlenmiştir (Kavak, 2019: 263-271).

Kerkük bölgesinde Alevi-Bektaşî geleneği tarihsel olarak tekke, türbe ve ziyaret merkezleri etrafında şekillenmiştir. Bu mekânlar yalnızca dinî ziyaretlerin gerçekleştirildiği kutsal alanlar değil, topluluk üyelerinin bir araya gelerek inanç ve kültürel bağlarını sürdürdükleri sosyal merkezler olarak da işlev görmektedir. Muharrem ayında gerçekleştirilen matem ve ziyaret uygulamaları, bu inanç geleneğinin toplumsal sürekliliğini destekleyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır (Karakaya-Stump, 2007: 696-699; Bayatlı, 2018: 63-68).

Tuzhurmatu bölgesinde Türkmen toplulukları arasında dinî ve kültürel geleneklerin büyük ölçüde sözlü aktarım mekanizmalarıyla korunduğu görülmektedir. Ritüeller, geleneksel otorite figürleri ve topluluk hafızası aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılmakta; bu durum inanç ve kültür unsurlarının sürekliliğinin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır (Polat vd., 2026: 2-4).

Erbil ve çevresi, Irak'ta Alevi-Bektaşî geleneğinin yaşatıldığı önemli merkezlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bölgede yaşayan Alevi-Bektaşî toplulukları, inanç ve kültürel aidiyetlerini çeşitli toplumsal ağlar ve kültürel faaliyetler aracılığıyla sürdürmektedir. Bu süreç, geleneksel inanç mirasının

korunmasına ve topluluk üyeleri arasındaki dayanışmanın devamına katkı sağlamaktadır (Karakaya-Stump, 2007: 696-699).

Genel olarak değerlendirildiğinde, Alevi-Bektaşî geleneğinde cem ritüellerinin yürütülmesinde dedelik kurumu merkezi bir rol oynamakta; küçük topluluk yapılarında dinî otorite ve ritüel organizasyonu çoğunlukla bu geleneksel liderlik üzerinden sürdürülmektedir (Coşkun, 2018).

SONUÇ

Bu araştırmada Irak Türkmenleri arasında Alevilik ve Bektaşîliğin tarihsel gelişimi, inanç yapıları ve günümüz toplumsal dinamikleri literatür temelli bir yaklaşımla çok boyutlu olarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, Aleviliğin ve Bektaşîliğin bir inanç sistemi olmasının yanında Irak Türkmenleri arasında etnik, kültürel ve toplumsal kimliğin inşasında belirleyici rol oynayan bütüncül bir sosyokültürel yapı olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Alevi-Bektaşî gelenek, bireysel inanç pratikleri ile kolektif kimlik üretim süreçlerini birlikte şekillendiren tarihsel sürekliliğe sahip bir yapı olarak değerlendirilmektedir.

Tarihsel literatür bulguları, Osmanlı ve Safevi rekabetinin Irak Türkmenleri arasında mezhepsel farklılaşmanın oluşumunda belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin Bektaşîliğe sağladığı kurumsal destek, özellikle Yeniçeri Ocağı ile kurulan organik ilişki üzerinden Bektaşî yapının güçlenmesine katkı sağlarken; Safevi Devleti'nin dinî-siyasal yönelimleri Şii-İmamiyye etkisinin bazı Türkmen bölgelerinde yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu tarihsel süreç, Irak Türkmen topluluklarında mezhepsel çoğulluğun ve kimlik farklılaşmasının temel yapısal zeminini oluşturmuştur.

Günümüz literatürü değerlendirildiğinde, Irak Türkmenleri arasında Alevi-Bektaşî kimliğinin siyasal istikrarsızlık, mezhepsel kutuplaşma, savaşlar ve göç süreçlerinden yoğun biçimde etkilendiği görülmektedir. Özellikle 2003 sonrası Irak'ta yaşanan dönüşümler, bu toplulukların kamusal görünürlüğü azaltmış ve geleneksel kurumsal yapıların zayıflamasına yol açmıştır. Bu bağlamda dedelik-babalık sistemi, tekke ve ziyaret kültürü ile cem ritüellerinin kamusal alandan daha kapalı sosyal alanlara çekilmesi, Alevi-Bektaşî inanç yapısının kurumsal görünürliğünde belirgin bir gerilemeye işaret etmektedir.

Bununla birlikte literatür, Alevi-Bektaşî kimliğinin tamamen ortadan kalkmadığını; aksine yeni sosyokültürel koşullar içinde yeniden üretildiğini ve dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Özellikle diaspora toplulukları, bu kimliğin korunması, yeniden inşası ve aktarımında stratejik bir rol üstlenmiştir. Türkiye, Avrupa ve farklı coğrafyalarda yaşayan Türkmen Alevi-Bektaşî gruplar, dernekler, vakıflar ve kültür merkezleri aracılığıyla kültürel sürekliliği sağlamaya çalışmakta; sözlü kültür, nefesler, anma ritüelleri ve dijital iletişim araçları kimlik aktarımının temel bileşenleri haline gelmektedir.

Bu çalışmanın literatüre katkısı üç temel düzlemde ortaya çıkmaktadır:

İlk olarak, Irak Türkmenleri bağlamında Alevilik ve Bektaşîlik, yalnızca dinî bir olgu değil, etnik ve kültürel kimlik inşasının belirleyici unsuru olarak bütüncül biçimde ele alınmıştır. İkinci olarak, Osmanlı–Safevi rekabetinin mezhepsel yapı üzerindeki etkisi, Türkmen toplulukları özelinde tarihsel süreklilik içinde yeniden yorumlanmıştır. Üçüncü olarak ise, diaspora olgusunun Alevi-Bektaşî kimliğinin korunmasındaki rolü, kimlik aktarımının mekânsal dönüşümü bağlamında analiz edilmiştir.

Araştırma bulguları doğrultusunda ulaşılan temel sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Alevilik ve Bektaşîlik, Irak Türkmen kimliğinin oluşumu ve sürekliliğinde belirleyici bir sosyokültürel yapı işlevi görmektedir.
- Osmanlı–Safevi rekabeti, Irak Türkmenleri arasında mezhepsel çoğulluğun tarihsel temelini oluşturmuştur.
- Göç, savaş ve siyasi istikrarsızlık süreçleri, Alevi-Bektaşî topluluklarının kurumsal yapılarını zayıflatmıştır.
- Dedelik-babalık sistemi, tekke ve ziyaret kültürü ile cem ritüelleri, kimlik aktarımının temel taşıyıcı unsurlarıdır.
- Diaspora, Alevi-Bektaşî kimliğinin yeniden üretildiği ve sürdürüldüğü yeni sosyolojik bir alan olarak ortaya çıkmıştır.

Bu bulgular ışığında politika düzeyinde şu öneriler geliştirilmiştir:

- Irak Türkmenleri arasında Alevi-Bektaşî inancına ilişkin disiplinlerarası ve sistematik akademik araştırmalar desteklenmelidir.

- Sözlü kültürün korunması amacıyla dede, baba ve yerel kanaat önderlerini kapsayan sözlü tarih arşivleme projeleri oluşturulmalıdır.
- Türbeler, ziyaret yerleri ve tekke mirası kültürel miras envanterine dâhil edilerek kurumsal koruma altına alınmalıdır.
- Irak Türkmen kültürel mirasının korunmasına yönelik yerel ve uluslararası kurumlar arasında sürdürülebilir iş birliği mekanizmaları geliştirilmelidir.
- Diaspora ile Irak'taki Türkmen topluluklar arasında sürekli kültürel ve akademik iletişim ağları güçlendirilmelidir.

Gelecekte yapılacak çalışmalar açısından özellikle Kerkük ve Tuzhurmatu gibi Türkmen yerleşimlerinde Alevi-Bektaşî tarihine ilişkin ayrıntılı incelemeler, sözlü tarih kaynaklarının sistematik biçimde derlenmesi, dede ve baba anlatılarının arşivlenmesi ve Alevi-Bektaşî kimliğinin dijitalleşme süreçlerinin analiz edilmesi önem arz etmektedir. Bu araştırmalar hem literatürdeki boşlukların doldurulmasına hem de bölgesel kimlik çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

Irak Türkmenleri arasında Alevilik ve Bektaşîlik, siyasi dönüşümler, savaşlar ve göç süreçlerine rağmen farklı biçimlerde varlığını sürdürmüştür. Bununla birlikte günümüzde en kritik sorun, kurumsal yapıların zayıflaması ve kültürel aktarım süreçlerinin kırılgan hale gelmesidir. Bu nedenle Alevi-Bektaşî kimliğinin geleceği, yalnızca dinî bir süreklilik meselesi değil; kültürel mirasın korunması, toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi ve kimlik aktarımının kurumsallaştırılması açısından stratejik bir önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, Özlem ve Duman, Bilgay (2024). Irak Türkmenleri'nin Türkmen dilini ve kültürünü koruma çabaları. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 1681–1698. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1455494>

Akdoğan, Mesut (2022). Osmanlı döneminde Irak'ta tasavvufî hayata genel bir bakış. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6(1), 1-11.

Akyürek, Abdullah (2025). *Irak Türkmenlerindeki Alevilik ve Bektaşîlik* (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Enstitüsü, Malatya.

Aslan, Hussein Abbas Ali Mohammed (2024). Modern Irak Devleti'nin oluşum sürecinde Türkmenlerin durumuna dair tarihi bir analiz. *Ortadoğu Etütleri*, 16(1), 1-24.

Aydın, Mehmet Korkud (2023). Türkmeneli: Türklerin Irak coğrafyasındaki tarihsel, kültürel mirası ve bibliyografya çalışması. *Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 56–100.

Ayış, Mehmet Şirin (2020). Tasavvufa yönelik eleştiriler bağlamında “velâyet” kavramının kaynaklarda ele alınışı. *Tasavvuf Dergisi*, 45, 37-61.

Aziz, Mahir A. (2011). *The Kurds of Iraq: Ethnonationalism and national identity in Iraqi Kurdistan*. I.B. Tauris.

Babinger, Franz (2002). *Mehmed the Conqueror and his time* (W. C. Hickman, Trans.). Princeton University Press.

Bayatlı, Necdet Yaşar (2018). Irak Türkmenleri arasında Muharrem ayı ritüelleri çerçevesinde oluşan sözlü halk edebiyatı ürünleri ve bu ürünlerin geleneksel anlatıcıları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 86, 61–82.

Birge, John Kingsley (1994). *The Bektashi order of dervishes*. Luzac Oriental.

Bruinessen, Martin Van (1992). *Agha, Shaikh and State: The social and political structures of Kurdistan*. Zed Books.

Coşkun, Hasan (2018). Alevî/Bektaşî geleneğinde dedelik kurumu “Sivas Kangal Türkmen Alevileri örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 85, 43–62. <https://izlik.org/JA48BJ33WN>

Çetin, Firdevs (2010). Osmanlı-Safevi rekabetinin Osmanlı resmî ideolojisine etkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 12-28. (ajindex.com)

Doğan, Soner (2018). Irak Türkmenleri. *Araştırma*, 68, İNSAMER, Haziran, 1-28.

Döğüş, Selahattin (2023). Alevilik-Bektaşilik ilişkisi ve Aleviliğin Bektaşilikle kaynaşması. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 105(Mart), 73-95.

Dressler, Markus (2021). *Writing religion: The making of Turkish Alevi Islam*. Oxford: Oxford University Press.

Duman, Bilgay (2013). 2003 sonrası Irak'ta Türkmen varlığı ve siyasi durumu. *Yeni Türkiye Dergisi*, 19(54), 2270.

Edmonds, Cecil John (2003). *Kürtler, Türkler ve Araplar: Kuzey-Doğu Irak'ta siyaset, seyahat ve inceleme (1919–1925)* (S. Şengül & S. R. Şengül, Çev.). Avesta Yayınları.

Kara, Mustafa (2005). *Türk tasavvuf tarihi araştırmaları: Tarikatlar, tekkeler, şeyhler*. Dergâh Yayınları.

Karadağ Çınar, Gülay (2017). Safevî Devleti'nde dinî otoritenin temsilcisi şahlar ve Şîî ulemayla ilişkileri. *İran Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 11–51. <https://izlik.org/JA53YN52PR>

Karakaya-Stump, Ayfer (2007). Irak'taki Bektaşî tekkeleri. *Bellekten*, 71(261), 689–720.

Karamustafa, Ahmet (2020). *God's unruly friends: Dervish groups in the Islamic later middle period, 1200-1550*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Kavak, Abdulcebbar (2019). Türkmenler ve Kürtler arasında Alevî-Bektâşî geleneği ve başlıca temsilcileri: Irak örneği. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 261–277. https://www.islamiarastirmalar.com/journal_article/irak-turkmenleri-ve-din-anlayislari-mezhepleri-iraqi-turkmens-and-religious-understandings-denominations/

Kaya, A. (2016). *The Alevi-Bektashi order in Turkey: Syncreticism transcending national borders*. Southeast European and Black Sea Studies, 16(2), 275–294. <https://doi.org/10.1080/14683857.2015.1120465>

Kehl-Bodrogi, K. (2012). *Kızılbaşlar / Aleviler: Anadolu'da Yaşayan Ezoterik Bir İnanç Topluluğu Üzerine Araştırma*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Mahdi, Sarmad Ali Mahdi (2015). *Anadolu Türk Aleviliği bağlamında Irak Türklerinde Alevilik* (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Melikoff, Irene (1998). *Hacı Bektaş: Un mythe et ses avatars*. Brill.

Ocak, Ahmet Yaşar (2000). *Bektaşî menâkıbnâmelerinde İslâm öncesi inanç motifleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Olsson, Tord, Özdalga, Elisabeth & Raudvere, Catharina (2022). *Alevi identity: Cultural, religious and social perspectives*. London: Routledge.

Özarlan, Selim (2017). Irak Türkmenleri ve din anlayışları (mezhepleri). *İslami Araştırmalar*, 28(2), 150–160.

Polat, Zeynel, Ertekin, Mustafa ve Yücel, Doğan (2026). *Irak Duzhurmatu ve Dakuk (Tavuk) Türkmen düğünlerinde görülen halkbilimi unsurları*. *International Journal of Social Sciences and Academic Research (IJSSAR)*, 3(1), 1–26. <https://doi.org/10.52096/issar.03.01.01>

Sarı, Arif (2024). Safevi Devleti'nde Tekeli Türkmenleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2024(71), 179-198. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1479919>

Shankland, David (2003). *The Alevis in Turkey: The emergence of a secular Islamic tradition*. Routledge.

Sokefeld, Martin (2023). *Struggling for recognition: The Alevi movement in Germany and transnational politics*. New York: Berghahn Books.

Taşğın, Ahmet (2009). Irak'ta Bektaşî topluluğu Şebekler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 52, 127-144.

Weineck, B. (2015). *Alevi cultural heritage in Turkey and Germany: Negotiating "useable pasts" in transnational space*. *European Journal of Turkish Studies*, 20. <https://doi.org/10.4000/ejts.5206>

Yaman, Ali (2004). *Alevilikte dedelik ve ocaklar: Dedelik kurumu ekseninde değişim sürecinde Alevilik*. Karacaahmet Sultan Kültür Derneği.

Yıldız, Tunahan (2019). Iraklılık kimliği: Irak'ta kimliğin alternatif tarihi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 169-202. <https://doi.org/10.26513/tocd.527225>